

200 281

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԵՏՄԵԿԱՆ, ԲՆԵՍԻՐԵԱՆ, ԲԵՐՈՅԵԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.

ՔԻՒ Ը. — ՇՐՋԱՆ Ը.

1873

ՏԱՐԻ Ը. — ՕԳՈՍՏՈՍ 31

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԼՈՒՍՍԻՆՈՐՉԵՍԸ ԿՕՄ ԼՈՒՍՍԻՆՈՐՉԱԿԱՆ,
ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԵՍԸ.

Պօլսոյ մեր Ազգ. լրագրաց միոյն մէջ կարդացի՛ր զի միօտարազգի լրագիր զՀայս Գրիգորեան կոչելոյն համար՝ Վ. Պօլսաբնակ մեր Ակեղեցւոյ որդիներէն բազումք հրաժարուելով նորա բաժանորդագրութենէն՝ մերժել են զայն արհամարհանօք:

Շատ իրաւացի և գովելի է նոցա սոյնպիսի գործը, և արդարև այսպէս կվայելէ փոխանակել նոցա՝ որ անգիտանալ պատրուակելով բնիկ և հարազատ Հայ եկեղեցւոյն ժողովուրդը և ազգը, որ Հայ անուամբ միայն կճանաչուին, և առանց բարոք վերահասու լինելոյ նոցա կրօնի ուստի՞ ծագումն առնուլը և որո՞ց ձեւամբ Վրիստոսի բանին քարոզուիլ տարածուիլը, ըստ քմահաճոյ կամս կսիրեն պատուաստել Հայաստանեայց ուղղափառ Ակեղեցւոյ վերայ Գրիգորեան անունը:

Այս առիթը քաջայարմար պատահեալայ սոյն ինչորոշ վերայ իմ՝ մի քանի զիտողութիւնքը սիրելի եղբարցս ուշադրութեան յանձնել:

Նախ, ըստ ազգութեանն նկատելով, ոչ որ կարող է մի փաստով ապացուցանել թէ՛ մեք չեմք բուն Հայք, և թէ՛ Հայ — ազգութիւնը կազմող ամենամեծադոյն մի ուրիշ մասն ժամանակով կայր՝ յորմէ մեք զատեալ բաժանեալ լինեաք, որպէս զի հարկն ստիպէր Գրիգորեան, լուսաւորչեան և կամ մի այլ բացայայտող ածականաւ զմեզ ճանաչեցուցանել օտար ազգաց:

Մեր ազգի անունը սկսեալ ի Հայկայ՝ Հայ է միշտ՝ թէ ի ժամանակի կուպաշտութեան և թէ Վրիստոնէութեան: Ի սկզբանէ անտի մեզ սահմանակից գըտնուած համայն օտարազգիք՝ Յոյնք, Ասորիք, Պարսիկք, և այլք, Հայ (կամ թէ Արեւն կամ Արեւիկ) անուանած են զմեզ և՛ ճանաչած և՛ պատմագրած:

Մեր Ազգային և Ակեղեցական պատմիքը՝ ինչպէս Վերուրնա, Ագաթանգեղոս,

Մովսէս, Լեւիքն և այլք, իւրեանց պատմագրութեանց մէջ երբէք չեն յիշատակել շայց համար մի ուրիշ անուն, բայց եթէ երբեմն մեր զիւցազանց անուամբք թորդումական, Արամեան, Ասքանազեան ասած են :

Ուստի մեք բուն և հարագաւ շայք լինելովս, մեր մայրենի ազգութիւնը շայ անուամբ բաւական է ճանաչել և ճանաչեցուցանել :

Երկրորդ, ըստ կրօնականին նկատելով, Քրիստոնէական Ակեղեցւոյ մէջ սովորութիւն է միայն Բնդհանուր Ակեղեցիին բաժնուած խումբերը՝ իւրեանց ազանդապետաց անուամբք կոչել, զօ. Արիստեանք, Աեստորականք, Աւախքականք, Ասիորիկէ Առաքելականք, Ապլինականք և այլք բազումք անուանեալ են :

Իսկ ազգապիտռ Ակեղեցիք՝ որք Բնդհ. Ակեղեցին կկազմեն, և ունին Առաքելական Աթոս, և ի հաւատս ողջամիտք են, կկոչուին իւրեանց պատկանած և սեպհականած Ակեղեցւոյ և ազգաց անուամբք՝ ինչպէս Ակեղեցի շայոց, Ակեղեցի շոպ մայեցոց, Ակեղեցի Առնաց ևն :

Ինչպէս այլ առաքելական Ակեղեցիք, նոյնպէս և մեր շայաստանեայց Ակեղեցին ևս ունի իւր յատուկ Թաղէոս և Բարթողիմէոս Առաքելաւորք, և նոցա քարոզութեամբք և ջանիք հիմնուելով, Քրիստոսական է և Առաքելական Աթոս ունի, և իւր հաւատոյ և հնաւանդ դաւանութեանց հաւատարիմ և հարագաւ, ծեսից և արարողութեանց գրեթէ նախնական անփոփոխ յարաւեութեամբ և պարզութեամբ շարունակուած է մինչև ցոյսօր, ուրիմն աւելորդ է մեր Ակեղեցւոյ

սեպհական անուան վերայ մի այլ ածական կամ անուն ևս յաւելուլ :

Մեր Ազգի և Ակեղեցւոյ համանգամայն ամբողջութեան անուան էր և՛ է և եղեցի յաւիտեան շայ և շայոց :

Բայց Միարարաց (Ունիթոսաց) ազգակործան օտքերը ի շայաստան կոխելէն զկնի, իւրեանց ցանած բազմամլասս որոմանց շնորհիւ բուսան մեր Ազգի մէջ շոպմէականութեան հակամիտեալ եկեղեցականք և աշխարհականք, որք զինքեանս կոչեցին ~~ազգապիտռ~~, ~~+~~ ~~աթոլիկ~~, և մեր եկեղեցին շայաստանեայց կանարգէին և կերեւակայէին մոլորեալ : Աւ գնալով կրթագմանային աշխարհիս շատ կողմը այդ պատական ծուղակի մէջ որսացեալ ողորմելիքը : Աւասայն դարում՝ ուր արիտութեան վարագոյրը համայնասարած կքօղարկեր ի շայաստան՝ գանուեցան մեր մէջ տկարամիտք՝ որ նոցա (Միարարաց և սրապատու հոովմէադաւանից) թելազրութեամբ և առանց ուշադրութեան պարծենալով կոչեցին զինքեանս ~~առաքելական~~՝ ցուցանելոյ համար թէ՛ ինքեանք մնացել են շայաստանեայց Առաւորչաց հարագաւ և հաւատարիմ որդիքը : Իսկ վերջին ժամանակներս երբ բոլորովին ի մէնջ բաժանուեցան մի փոքրաթիւ ~~աթոլիկ~~ կոչուած մասն, ինքեանք և համայն աշխարհայն բաժանեալ մասին շայ — ~~աթոլիկ~~ անունը տուին : Իսկ բուն շայն դարձեալ իւր մայրենի Ազգին անուամբ շայմնաց : Աես ժամանակաց երբ մի փոքրիկ մասն ևս հերձուեցաւ իւր արմատէն, նմին ևս անուն կոչուեցաւ Բողոքական կամ Առաքելական — շայ : Աւ դարձեալ բուն շայոց ազգը և Ակեղեցին մնացին իւրեանց մայրենի ա-

նուամբ և յորջորջմամբ շայն — ազգի և շայնաստանեայց — Եկեղեցի:

Սակայն աստի կարելի՞ և իրաւունք է հետեցնել՝ թէ՛ որովհետեւ կան մի քանի բաժանուած փոքրաթիւ և այլակրօն շայեր՝ որք իւրեանց նոր յարած կրօնից պատկանեալ Եկեղեցեաց անուամբք Պապական կամ Առտերական կը կոչվին՝ Սայրենի Եկեղեցւոյ և Ազգի հարազատ շայերն և ս պարտին մի այլ անուամբ յորջորջել տարբերելոյ համար, մինչդեռ մէք բուն շայ ազգութիւնը և միանգամայն ամենամեծագոյն մարմինը կազմելով՝ բունաւ կարօտութիւն չունինք մեր մայրենի և սեպհական կոչման վերայ ածանցական նոր դրոշմն տալ: Մանաւանդ զի որ և իցէ մեծ մարմինէն ուր որ լինի՝ երբ անտի մի փոքր մասն բաժանուի, յայնժամ մի որոշիչ յատկութիւն կամ անուն ընդունել պարտաւոր է բաժանեալ մասն:

Աւրեմն իրաւունք է և մէք պարտիմք վերջին դարերու մէջ պապականներէն ամենայն խորամանկութեամբ և մեքնայական ճարտարութեամբ մեր՝ շայոց մէջ մուտ գտած լատինական (ինչպէս և ի նորումս հնարուած Եջմիածնական) բառերը առանց ուշադրութեան գործածել Լատինական — շայ և Եկեղեցի կոչելով:

Առաւել ցաւալի է և այս, զի Լատինական բառն անպամ օտարք չկամենալով իսկութեամբ կամ բառական թարգմանութեամբ գործածել՝ զայն յիզաշրջած և սովորութիւն կախել են Գրեթորեան անունով ի կիր առնուլ, և ըստ այսմ Գրեթորեան — շայ*) կկոչեն զբուն շայս՝

մինչ ոչ որ կարող է ապացուցանել ըստ արժանւոյն և ըստ օրինի՝ զի այն լատինական կամ լատինական բառը կվերաբերի Ս. Գրեթոր Պարթևին միայն՝ և ոչ Թադէոս և Բարթուղիմէոս առաքելոց՝ որք շայաստանեայց առաջին լուսաւորիչներն հանդիսացել են, և ըստ այսմ կյիշատակուին և կպաշտուին Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, իսկ Ս. Գրեթորն երկրորդ լուսաւորիչ է, ընդէ՛ր ապա լուսաւորիչը պիտի վերագրուի վերջնոյն, և նորա անուամբ լսկ հասկացուի:

Խնդիրը պէտք չէ շփոթել Թադէոս և Բարթուղիմէոս Ս. Առաքելոց և առաջին լուսաւորչաց և ս Ս. Գրեթոր Պարթևի երկրորդ լուսաւորչի շայաստանեայց Եկեղեցւոյ վերաբերութեամբ ունեցած բազմարդիւն բարերարութեանց և ըստ այսոցիկ արժան եղած մեր նուիրական քաղցր պարտաւորութեանց հետ ի պատիւ և ի պաշտելի յիշատակս նոցա: Այլ թէ հարկ կայ մեր (Բրիտոնեական ճշմարտութեանց վերայ հիմնեալ և հաս-

անուշադրութեամբ լատինական ի Ռուս լեզու թարգմանեցին ի Գրեթորեան, և յօրէ անտի Ռուսներէն գրագրութեանց մէջ սկսան գործածել շայոց Գրեթորեան Սէնթոր, Գրեթորեան շայ, և այս միջոցաւ տարածուեցաւ մինչև Եւրոպայի կողմերը, և ի տեղիս տեղիս և մեզ Գրեթորեան — շայք կոչել սկսած են:

Այս անտեղի սխալին պատասխանատուն 36ի Պանոնագրութեան թարգմանիչն է, որ և այլ բաւական սխալներ և ս մոցուցած է, կթողումք Պանոնագրութեան միւս պակասութիւնքը:

Աստի յայսմ մասին առաւել և ս ցաւալի . . . է Սինդի անուշադրութիւնն և անխտիր գործածելն:

(*) Այս Գրեթորեան անունը նոր հեղինակեցաւ կր 1836ի Պանոնագրութեան (Պարսկերոյ) մէջ

աատեալ) Առաքելական Աշխղեցւոյ վերայ մի այլ անուն կցել, որպիսին յատուկ է ի բուն արմատոյ հերձեալ և հերեախոսացեալ ազանդաւորաց խմբից միայն:

Ի վերջ բանիս կամփոփեմ յօղուածս, զե ցորչափ Հայաստանեայց Առաքելական Աշխղեցին սկզբնաւորեալ և հաստատեալ է ի Վերիասոսէ ի ձեռն Առաքելոցն Թադեոսի և Բարթողիմէոսի, և առաւելապէս և ընդհանրաձաւալ պայծառացեալ է ի ձեռն Ս. Պարիզոսի Պարթևի, աններելի մեղք է իբրև ազանդաւոր ցուցանել և Պարիզոսեան կոչել, կամ թէ ի վերջին դարս նորաժուա Առաքելեան կամ Աջ Ժաշնակեան բառից սովորութեան առանց ուշադրութեան հեռեել, նա մանաւանդ զայն թարգմանել ի Պարիզոսեան՝ բոլորովին սխալ է: Լա ի՞նչ հարկ կայ սոյնպիսի անուն գնել Հայոց և սոցա Աշխղեցւոյ վերայ:

ՎԱՆՔԱՄ ՎԱՐՉԱՊԵՏ ՄԱՆՈՒՆԻ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

(Շ-ր-ն-ի-ն-ի-ն)

Գլ-ի Ը

Առեղուքիւք. ժողովրդական նոխապաշարուն ի վերայ ժանտախիւն. — կերպարանախոսութիւն. — ընունց Գեօրգիս Ազից սանդրի. — Այր Գաւթուց առ Երեւանու. — զինեական աւանդութիւն դիարձարութենէ Քրիստոսիութեան:

Ս. Ժ-ի-ր-ի-ն-ի-ն Ն-ի-դ-ի-ն-ի-ն ի վերայ Ժ-ն-ի-ն:

Յարութիւն Երովեան առէ. ժանտախիւն է պատիժ պատահասի ծանր յանցանաց մարդկան, երևեալ յետ իւրաքանչիւր եօթն ամաց առաջի

նորա ընթանան երկու հիծեալ « ցասմնածողք », մի ի նոցանէ զգեցեալ լինի ի հանդերձ կարմիր, ունելով ի ձեռին և կարմիր մահակ. միւսն ի սեւան, կրկով և մահակ սեւա. յորժամ մտանին ի քաղաքս կամ գեօրգոս զայն՝ որ նախ հանդիպի նոցա, ստիպեն առաջնորդել ինքեանց ի տունս և նմա միայն երևին. իսկ այլոց ոչ բնաւ. մտեալ ի տունս՝ մահակօքն նշան առնեն մարդկան և կենդանեաց. եթէ նշանեաց այն՝ որ ի հանդերձս սեւա, մահու է այն. իսկ թէ որ ի կարմիրն՝ կենաց: Հանին իմ՝ կին ճշմարտասուս՝ պատմէր, թէ յաւուր միում ծանօթն մեր եմնա ի տուն մեր, և ոչ զըբ ողջունեալ, լրիկ և տխուր եկաց յանկեան ուրեք. որչափ հարցմունս արարին, ոչ միցն պատասխանեաց. եզին առաջի նորա կերակուր, և առանց նորուն ձեռաց ի նա մխելոյ ծախեցան. յետ այնորիկ յարեալ յանկարծակի այրն և ել ի տանէն անխօս: Իսկ յորժամ յետ ժամանակի ի վերայ անցանելոյ հարցին ցնս զիրացն, պատասխանի արար թէ փրկեցայք ի վտանգէ մահուան. « ցասմնածողք », ստիպեցին զիս առաջնորդել նոցա ի տունս ձեր, և տեսեալ զբարեխիտ շարժմունս և ընտանեկան ուրախութիւնս ձեր, ասացին. վնաս և ոչ մի հասուցուք հիւրասէր տանս. և ի ցոյց սիրոյ կեզին զհաց ձեր և կին ի գիղճէն. — Ռամիկ ժողովրդակամք Ռուսաց, Լեհացիք, Սերբք, (և թուի թէ նաև Սլաւեանք առհասարակ) երևակայեն զժանտախիւն ի նմանութիւն կնոջ, անուն տուեալ նմա « Սերբիյ կուլ », Յաշխատութեան մերում ի վերայ Ռուսաստանի, մասն Բ, երես 412, ասացեալ է թէ, պայէս կերպարանն և զխոլերայն (մաղձայուղութիւն). « տեսէր զխոլերայն », հարցանէ մալարոս ոմն ցընկերն, որ դառնայր ի Վոնէ. « զիմրոգ ոչ տեսից », — « յորպիսի կերպարան և նմանութեան տեսեր զնա », — « ի կերպարանս կնոջ, որ ունէր յոսս կարմիր կոշիկս, ընթանայր ի վերայ ջրոց, և անդադար թառաչս արձակէր », — Հեն Լեհացի սնտախապաշտութիւնն երևակայէ զնախընթացն կամ զառաջնորդ ժանտախիւն ի վերայ երկանիւ սայլի. ի մտանել ասնն ի շէնս ինչ, եթէ դոցի անգէն բացեալ լուսամուտ կամ տուն, պարզէ ի նա զձեռն իւր կարմիր թաշկինակաւն